

چکیده

نزدیک به سه دهه از اجرای قانون بانکداری بدون ربا می‌گذرد. عملکرد نظام بانکی کشور و پیش‌بینی تجدیدنظر در قانون عملیات بانکی بدون ربا، ضرورت تجدیدنظر در این قانون را روشن می‌سازد. بررسی نشان می‌دهد که وظایف تعیین‌شده برای بانک در قانون عملیات بانکی بدون ربا، معطل مانده است. لذا پیشنهاد می‌شود که قانون عملیات بانکی بدون ربا مورد تجدیدنظر اساسی قرار گیرد. در این نوشتار یک الگوی جایگزین پیشنهاد می‌شود که بر پایه انفکاک عقود اسلامی از عملیات بانکی استوار می‌باشد که البته کوششی است در جهت طراحی الگوی جامع نظام بانکی کشور.

کلمات کلیدی: بانکداری، بانکداری بدون ربا، کفایت سرمایه، عقود اسلامی.

۱- مقدمه

در این نوشتار یک الگوی پیشنهادی برای نظام بانکی کشور ارائه می‌شود. قانون بانکداری بدون ربا مصوب (۱۳۶۲/۶/۸) شالوده اساسی نظام بانکی را تشکیل می‌دهد. تجربه بیست و چهار ساله نظام بانکی بر اساس قانون عملیات بانکی بدون ربا ضرورت بازنگری در این قانون را روشن می‌سازد. علاوه بر این خود قانون مکانسیم‌های تجدیدنظر را تعبیه کرده است. اصلاحات انجام شده و طرح مسایلی چون اعتبار در حساب جاری نیز مهر تأییدی بر لزوم بازنگری در این قانون است. از سوی دیگر عملکرد بانکداری بدون ربا را نشان می‌دهد که آنچه در عمل محقق شده این است که در نظام بانکداری بدون ربا، بانک صرفاً وظیفه انتقال وجوه را بر عهده دارد و وظایف تعیین شده برای بانک در قانون عملیات بانکی بدون ربا، معطل مانده است. لذا پیشنهاد می‌شود که قانون عملیات بانکی بدون ربا مورد تجدیدنظر اساسی قرار گیرد. در این تجدیدنظر، روح بررسی، محدودیت عملیات بانکی و انفکاک عقود اسلامی از عملیات بانکی است. بر این اساس یک الگوی جایگزین ارائه می‌شود که در آن بانک به‌عنوان موکل سپرده‌گذاران به عرضه خدمات بانکی (اعطای وام بدون بهره یعنی وام قرض‌الحسنه) می‌پردازد. بخش‌های بعدی این نوشتار از این قرار است:

ابتدا مروری بر مفهوم بهره بانکی و حذف آن در سیستم اقتصادی خواهیم داشت. در بخش بعدی، دیدگاه‌های مختلف راجع به بانکداری اسلامی و سرانجام الگوی پیشنهادی و مکانسیم‌های تجهیز و تخصیص منابع در آن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲- بهره در نظام بانکی متعارف و اسلامی

با طرح نظام بانکداری بدون ربا از سوی اندیشمندان اسلامی، دیدگاه‌های انتقادی چندی در بین دانشمندان غربی شکل گرفت. به‌طور خلاصه می‌توان استدلال آن‌ها را موارد زیر برشمرد:

- نرخ بهره صفر به معنای تقاضای بی‌نهایت برای وجوه قابل استقراض و عرضه صفر وجوه قابل استقراض است.
- نظام بانکی بدون ربا توانایی ایجاد تعادل بین عرضه و تقاضای وجوه قابل استقراض را ندارد.
- بهره صفر به معنای این است که هیچ پس‌اندازی صورت نگیرد (به عبارت دیگر نرخ بهره صفر به معنای صفر بدون پس‌انداز است).
- اگر نرخ بهره صفر باشد، سرمایه‌گذاری صورت نمی‌گیرد بنابراین رشد اقتصادی صفر شود.
- در سیستم بانکی بدون ربا (بهره) اجرای سیاست‌های پولی ممکن نیست زیرا در این سیستم هیچ ابزاری برای مدیریت نقدینگی وجود ندارد.
- نرخ بهره صفر به معنای جریان یکسویه سرمایه است.

روشن است که انتقادات بالا بر اساس دیدگاه وجوه قابل استقراض درباره نرخ بهره شکل می‌گیرد. به‌طور کلی می‌توان دو نظریه مشهور درباره نرخ بهره را برشمرد که نظریه وجوه قابل استقراض یکی از این دو دیدگاه است. دیدگاه رقیب رجحان نقدینگی است. پیش از این دو دیدگاه، سه نظریه در خصوص نرخ بهره وجود داشت: نظریه کارایی نهایی، نظریه امساک و نظریه رجحان زمانی.

نظریه وجوه قابل استقراض برای اولین بار توسط نات ویکسل^۱ مطرح شد و سپس گونار میردال^۲ و اوهلین^۳، اقتصاددانان سوئدی آن را بسط و توسعه دادند.

برای اولین بار جان مینارد کینز، اقتصاددان مشهور انگلیسی، نظریه وجوه قابل استقراض را به‌درستی و هوشمندی مورد انتقاد قرار داد. به اعتقاد کینز حساسیت پس‌انداز نسبت به نرخ بهره مطلب درستی نیست. وی بیان می‌دارد که پس‌انداز به نرخ بهره بستگی ندارد، بلکه وابسته به درآمد است. طبق نظریه وجوه قابل استقراض با افزایش نرخ بهره، پس‌انداز اقتصاد افزایش می‌یابد. در حالی که در دستگاه تفکر کینزی افزایش نرخ‌های بهره منجر به کاهش سرمایه‌گذاری و بالمآل منجر به کاهش درآمد و در نتیجه پس‌انداز اقتصاد می‌شود. علاوه بر این کینز درباره رابطه بین سرمایه‌گذاری و نرخ بهره بیان می‌دارد که سرمایه‌گذاری صرفاً تابع نرخ بهره نیست.

^۱ Kunt Wicksell

^۲ Gunnar Karl Mirdal

^۳ Bertil Ohlin

پیش‌بینی سرمایه‌گذاران از سود آتی، تقاضای سرمایه‌گذاری را افزایش می‌دهد و در شرایطی که سرمایه‌گذاران نسبت به سودآوری آتی خوش‌بین باشند، علی‌رغم نرخ‌های بهره بالا، اقدام به اخذ وام و سرمایه‌گذاری خواهند کرد.

همچنین کینز استدلال نظریه وجوه قابل استقراض را در این باره که نرخ بهره بین پس‌انداز و سرمایه‌گذاری تعادل برقرار می‌سازد، مورد انتقاد قرار می‌دهد. وی معتقد است که هر نوع عدم تعادل بین پس‌انداز و سرمایه‌گذاری از طریق تغییر در سطح درآمد و تغییر در هزینه‌ها مرتفع می‌شود و تغییر نرخ بهره نقشی در تعدیل عدم تعادل پس‌انداز و سرمایه‌گذاری ندارد.

در سال ۱۹۸۸، مجدداً انتقادات طرفداران دیدگاه وجوه قابل استقراض به نظام بانکی بدون بهره به چالش کشیده شد. نتایج تحقیقات انجام شده در قالب یک مدل تحلیلی مالی و بر اساس نظریات اقتصادی نشان داد که می‌توان یک سیستم مالی طراحی کرد. بدون این‌که هیچ نیازی به وجود نرخ ثابت بهره اسمی مثبت و از پیش تعیین شده باشد. در واقع محققین نشان دادند که: - هیچ نظریه اقتصادی قانع‌کننده‌ای وجود ندارد که وجود نرخ بهره اسمی از پیش تعیین شده را توضیح دهد.

- علاوه بر این، در این تحقیق نشان داده شد که عدم فرض نرخ ثابت بهره مثبت و از پیش تعیین شده ضرورتاً به معنای این نیست که بازدهی سرمایه صفر باشد.

- تقاضای سرمایه‌گذاری تابعی از نرخ بازدهی مورد انتظار و درآمد مورد انتظار است. بنابراین هیچ دلیلی بر این ادعا وجود ندارد که در یک نظام بانکی بدون ربا پس‌انداز و در نتیجه سرمایه‌گذاری صفر باشد.

- بر اساس نتایج به دست آمده از مدل، در یک سیستم بانکی بدون بهره نرخ رشد اقتصادی مثبت خواهد بود.

- علاوه بر این در یک سیستم بانکی بدون بهره سیاست‌های پولی امکان‌پذیر است و کارایی سیاست‌های پولی به وجود ابزارهای کنترل نقدینگی بستگی دارد.

- و در نهایت در یک مدل اقتصاد کلان باز، با فرض وجود یک نظام بانکی بدون بهره حرکت سرمایه یک‌طرفه نخواهد بود.

۳- دیدگاه‌های مختلف درباره ماهیت نظام بانکی اسلامی

درباره ماهیت نظام بانکی اسلامی دو دیدگاه عمده وجود دارد. دیدگاه اول معتقد است که بانک‌های اسلامی شبیه بانک‌های متعارفند. استدلال می‌شود که بانک‌های اسلامی عملیات بانکی

را با عملیات تجاری ترکیب می‌کنند اما این ترکیب لزوماً در اوراق بهادار صورت نمی‌گیرد بلکه در کالاها و سایر دارایی‌های مالی رخ می‌دهد. به دیگر سخن تفاوت بانک‌های اسلامی با بانک‌های متعارف در این است که بانک‌های اسلامی عملیات بانکی را با عملیات تجاری در کالاها ترکیب می‌کنند در حالی که در بانک‌های متعارف عملیات بانکی با اوراق بهادار ترکیب می‌شود. دیدگاه دوم درباره بانکداری اسلامی بر این باور است که بانک‌های اسلامی با بانک‌های متعارف تفاوت ماهوی دارند. بر اساس این دیدگاه در بانک‌های اسلامی بر خلاف بانک‌های متعارف، انتقال وجوه در قالب حساب‌های سرمایه‌ای مشارکت در سود^۱ (PSIA) صورت می‌گیرد در حالی که در بانک‌های متعارف، انتقال وجوه در قالب سپرده‌های بهره‌ای صورت می‌پذیرد. در حقیقت مهم‌ترین و اساسی‌ترین تفاوت بانکداری اسلامی از بانک‌های متعارف در نحوه انتقال وجوه است.

مروری بر قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب (۱۳۶۲/۶/۸) نشان می‌دهد که روح حاکم بر قانون عملیات بانکی بدون ربا در ایران استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به‌منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور است. این قانون که در چهار فصل تنظیم شده است شالوده بانکداری بدون ربا را طرح‌ریزی می‌کند. بررسی فصول دوم (تجهیز منابع مالی) و سوم (تسهیلات اعطایی بانکی) نشان می‌دهد نگرش قانون‌گذار در تدوین قانون عملیات بانکی بدون ربا، ترکیب عقود اسلامی با عملیات بانکی است. این قانون در بخش تجهیز منابع پولی، بانک را وکیل سپرده‌گذاران در امور مشارکت، مضاربه، اجاره به شرط تملیک، معاملات اقساطی، مزارعه و مساقات می‌داند و مقرر می‌دارد که بانک‌ها می‌توانند با قبول سپرده‌های قرض‌الحسنه و سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار منابع پولی و مالی برای اجرای عملیات بانکی را تجهیز کنند. روشن است که در این نظام، بانک مجاز به ورود حوزه سرمایه‌گذاری در قالب عقود اسلامی است. در بخش تسهیلات اعطایی بانکی این موضوع روشن‌تر می‌شود. ماده ۸ قانون عملیات بانکی بدون ربا تصریح می‌کند که بانک‌ها می‌توانند در طرح‌های تولیدی و عمرانی مستقیماً به سرمایه‌گذاری مبادرت ورزند. ماده ۹ این قانون با هدف گسترش امور بازرگانی به بانک‌ها اجازه می‌دهد که در قالب عقد مضاربه عمل کنند. بنابراین قانون عملیات بانکی بدون ربا را می‌توان ترکیبی از عملیات بانکی، تجارت و سرمایه‌گذاری دانست. به دیگر سخن قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب (۱۳۶۲/۶/۸) جمع بین دو دیدگاه قبل است.

^۱ Profit Sharing Investment Account

۴- لزوم تجدیدنظر در قانون عملیات بانکی بدون ربا

پویایی هر سیستم مستلزم ارزیابی، دریافت بازخوردها و بازنگری در جهت بهینه‌سازی آن است. قانون عملیات بانکی بدون ربا با هدف تحقق عدالت در رشد پایدار اقتصادی نیازمند ارزیابی پویا و در صورت لزوم، بازنگری است.

بررسی عملکرد قانون بانکداری بدون ربا در گذشته نشان می‌دهد که کاستی‌های این سیستم باید برطرف شود. بررسی قانون عملیات بانکی بدون ربا نشان می‌دهد که خوشبختانه این مهم در قانون پیش‌بینی شده و مدت بازنگری در قانون پنج سال تعیین شده است. شواهد بسیاری وجود دارد که نشان می‌دهد این قانون مورد تجدیدنظر قرار گرفته است. تبصره‌های الحاقی (مصوب ۱۳۶۷/۱۱/۲۹) و ماده (۱۵ اصلاحی ۱۳۶۵/۱۲/۱۲) از موارد تجدیدنظر در قانون عملیات بانکی بدون ربا به‌شمار می‌رود. علاوه بر این طرح بحث اعتبار در حساب‌جاری در بانکداری بدون ربا از جمله مواردی است که لزوم تجدیدنظر و بازنگری در قانون عملیات بانکی بدون ربا را روشن می‌سازد. از سوی دیگر عملکرد بانکداری بدون ربا نشان می‌دهد که آنچه در عمل محقق شده این است که در این قانون، بانک صرفاً وظیفه انتقال وجوه را بر عهده دارد و وظایف تعیین‌شده برای بانک در قانون عملیات بانکی بدون ربا، معطل مانده است. علت این امر را می‌توان در ناسازگاری ماهیت عملیات بانکی و عقود اسلامی دانست و یا آن را نتیجه امکان‌ناپذیری ترکیب این دو مهم دانست. لذا پیشنهاد می‌شود که قانون عملیات بانکی بدون ربا مورد تجدیدنظر اساسی قرار گیرد. در این تجدید نظر، روح بررسی، محدودیت عملیات بانکی و انفکاک عقود اسلامی از عملیات بانکی است.

۵- مدل بانکداری بر اساس فرضیه فروش خدمات: مدل پیشنهادی

در مدل پیشنهادی بانک از یک سو سپرده دریافت می‌کند و از سوی دیگر خدمات بانکی می‌فروشد. در حقیقت اعطای تسهیلات (وام بدم بهره)، به‌معنای فروش خدمات بانکی است. بانک در ازای فروش خدمات بانکی مبلغی را از وام‌گیرندگان، دریافت می‌کند. این قیمت در بازار رقابتی تعیین می‌شود. بر این اساس، در این مدل، بانک صرفاً وظیفه انتقال وجوه را برعهده دارد.

۵-۱- فروض اساسی مدل پیشنهادی

فروض این مدل عبارتند از:

۱- نرخ تورم صفر فرض می‌شود.

۲- بانک، وام بدون بهره اعطا می‌کند (بانک فروشنده خدمات بانکی است).
 ۳- بانک هیچ‌گونه دخالتی در نحوه تخصیص وجوه اعطایی ندارد بلکه در مرحله ارزیابی طرح‌های پیشنهادی بر اساس اولویت‌های خود اقدام به انتخاب طرح‌های پیشنهادی می‌کند.
 به‌طور کلی عملیات بانکی شامل دو بخش تجهیز منابع و تخصیص منابع است. بر این اساس در بخش نخست، مکانیسم تجهیز منابع و در بخش دوم مکانیسم تخصیص منابع ارائه می‌گردد.

۲-۵- مکانیسم تجهیز منابع

به‌طور کلی می‌توان سه مکانیسم را برای تجهیز منابع برشمرد. ابتدا گزینه‌های قابل طرح جهت طراحی مکانیسم تجهیز معرفی و در ادامه نقد و بررسی می‌شود.
 الف- خرید نهاده‌های تولید خدمات بانکی:
 بانک برای تولید خدمات بانکی به نهاده‌های تولید نیازمند است. یکی از نهاده‌های اساسی در تولید خدمات بانکی سپرده‌های سپرده‌گذاران است. بانک به‌منظور حداقل کردن هزینه‌های خود و بر اساس قواعد بنگاهداری، نهاده‌های تولید را در یک بازار رقابتی تقاضا می‌کند. بنابراین سپرده‌گذاری از سوی بانک تقاضا می‌شود و بانک با ارائه قیمت خود سپرده‌ها را به‌گونه‌ای خریداری می‌کند که هزینه‌های تولید به حداقل برسد.
 ب- اجاره پول از مشتری برای تولید خدمات بانکی:
 در این گزینه بانک برای ارائه خدمات بانکی خود، پول را از مشتری اجاره می‌کند و در ازاء آن اجاره بها می‌پردازد.
 ج- وکالت سپرده‌گذار برای ارائه قرض بدون بهره:
 این گزینه فرض می‌کند که در بخش تخصیص منابع، منظور از خدمات بانکی صرفاً اعطای وام بدون بهره است لذا بانک وکیل سپرده‌گذاران در اعطای وام بدون بهره محسوب می‌شود.

۱-۲-۵- نقد و بررسی گزینه‌های مطرح

برای بررسی هر یک از گزینه‌ها دو جنبه مورد توجه قرار می‌گیرد. جنبه اول، بررسی ابعاد فقهی امکان‌پذیری هر گزینه از لحاظ انطباق با قواعد فقهی و شرع مقدس اسلام و جنبه دوم انطباق طرح با اصول و قواعد اقتصادی و امکان‌پذیری اقتصادی است.
 الف- خرید نهاده‌های تولید خدمات

در حقیقت در این مکانیسم، بانک سپرده‌ها را می‌خرد تا در تولید خدمات بانکی مورد استفاده قرار دهد از لحاظ فقهی خرید پول را بیع صرف یا بیع الاثمان می‌گویند. فروش / خرید پول تنها زمانی امکان‌پذیر است که در قالب بیع صرف صورت گیرد. در بیع صرف پول با پول دیگر مبادله می‌شود. به دیگر سخن تنها در صورتی می‌توان خرید سپرده‌ها را پذیرفت که در قالب بیع صرف قابل تعریف باشد. در بیع صرف، فرض اساسی حاکم بر معامله این است که از خرید/فروش صرف (پول) منفعت عقلایی متصور باشد. بنابراین چنانچه از لحاظ عرف بتوان برای خرید سپرده منفعت عقلایی تصور نمود، گزینه پیشنهادی می‌تواند از لحاظ فقهی معتبر باشد. اما شرط دیگر که در بیع صرف باید مدنظر قرار گیرد، این است که در بیع صرف باید قبض و اقباض فی‌المجلس صورت گیرد در غیر این صورت ربا لازم می‌آید. به دیگر سخن زمانی خرید سپرده می‌تواند از لحاظ فقهی امکان‌پذیر باشد که بانک قیمت سپرده‌ها را در همان زمان انعقاد قرارداد پرداخت نماید. با توجه به این که تحقق چنین شرطی در پذیرش سپرده‌ها امکان‌پذیر نیست، لذا شبهه ربوی بودن این قرارداد به وجود می‌آید. بر این اساس خرید سپرده‌ها در قالب بیع صرف قابل بررسی نیست. لذا این گزینه از لحاظ فقهی اعتبار ندارد.

ب) اجاره پول

در خصوص اجاره پول توسط بانک جهت ارایه خدمات بانکی نیز باید ابعاد فقهی و اقتصادی این گزینه بررسی شود. اجاره عبارت است از تملیک انتفاع از عین. علاوه بر این عقد اجاره عقد لازم است و تا زمانی که مدت آن پایان نیافته اصولاً هیچ یک از طرفین حق فسخ یک‌جانبه قرارداد را ندارند. لذا به موجب ماده ۱۹۰ قانون مدنی برای صحت معامله شرایط ذیل اساسی است:

۱- قصد طرفین و رضای آنها

۲- اهلیت طرفین

۳- عین بودن موضوع مورد معامله

۴- مشروعیت جهت معامله

بر این اساس موضوع عقد اجاره بین بانک و سپرده‌گذار باید عین باشد، با توجه به این که پول عینیت ندارد، نمی‌تواند در قالب عقد اجاره از سوی سپرده‌گذار در اختیار بانک قرار گیرد.

ج- وکالت بانک

ایده وکالت بانک از سوی سپرده‌گذار، ریشه در اندیشه‌های تاناک فقیه عالیقدر شهید آیت...محمد باقر صدر دارد. بر اساس این دیدگاه، بانک از سوی موکل خود نسبت به ارایه (عرضه) خدمات بانکی اقدام می‌کند. گزینه پیشنهادی در این مدل این است که بانک به وکالت از

سپرده‌گذاران عمل کند. در مقابل بخشی از قیمت فروش خدمات صرف حق‌الوکاله بانک (معادل سود ناخالص بانک) می‌شود و مابقی به سپرده‌گذاران تعلق می‌گیرد.

۳-۵- تخصیص منابع در الگوی پیشنهادی

اعطای تسهیلات، بخش مهمی از عملیات در بانک را تشکیل می‌دهد و این قسمت از فعالیت‌های بانکی از لحاظ اقتصادی دارای اهمیت زیادی است. در واقع رشد و توسعه اقتصادی بدون انباشت سرمایه (اعم از سرمایه فیزیکی و انسانی) امکان‌پذیر نیست. با توجه به این‌که تأمین مالی انباشت سرمایه برای تمام افراد مقدور نیست، لذا سرمایه‌گذاران منابع مالی لازم برای تشکیل سرمایه را از سیستم بانکی تأمین می‌کنند. در این بین تخصیص بهینه منابع از اهمیت بالایی برخوردار است.

تخصیص منابع باید به‌گونه‌ای باشد که رشد متوازن و پایدار اقتصادی را تضمین کند. بر این اساس مدل پیشنهادی با هدف کمک به رشد اقتصادی مکانیسم‌های تخصیص بهینه منابع را مدنظر قرار می‌دهد.

به نظر می‌رسد که در قانون متداول عملیات بانکی بدون ربا، بانک‌ها نقش تاجر و طرف تجاری را ایفا می‌کنند ولی عملاً با ضوابط و دستورالعمل‌های صادره، خصیصه واسطه‌ای وجوه بودن بانک‌ها حفظ و از مبادرت مستقیم بانک‌ها به عملیات تجاری و بازرگانی جلوگیری شده است.

همچنین در این قانون با عنایت به ماهیت عقود اسلامی، بانک‌ها وظیفه نظارت بر تخصیص منابع در بخش‌های تعیین شده را به‌عهده دارند. بر این اساس در عقود مشارکتی نیز بانک صرفاً وظیفه واسطه‌ای بودن در انتقال وجوه را انجام می‌دهد. با این مقدمه مکان کلی تخصیص منابع در الگوی پیشنهادی ارایه می‌گردد. اصول حاکم بر مکانیسم تخصیص منابع در مدل پیشنهادی عبارتند از:

الف- کمک به رشد متوازن و پایدار اقتصادی: بانک با بررسی اقتصادی طرح‌های پیشنهادی و با عنایت به سیاست‌های اقتصادی کشور و در غالب برنامه‌های توسعه اقتصادی اولویت‌های اعطای تسهیلات خود را تعیین می‌کند و منابع مالی خود را به پروژه‌های پیشنهادی تخصیص می‌دهد.

ب- اطمینان نسبت به سودآوری و اثرگذار بودن پروژه‌های پیشنهادی.

بر این اساس بانک صرفاً وظیفه واسطه‌ای انتقال وجوه را به عهده دارد. در حقیقت، در این الگو، بانک با اعطای تسهیلات امکان سرمایه‌گذاری را برای سرمایه‌گذاران فراهم می‌آورد. همچنین تسهیلات ارائه شده از سوی بانک خدمات ارائه شده توسط بانک می‌باشد. در مقابل دریافت‌کنندگان تسهیلات در ازای خرید خدمات از بانک، قیمت خدمات را پرداخت می‌کنند. بنابراین رابطه بین بانک و دریافت‌کنندگان تسهیلات از نوع خرید/فروش خدمات بانکی است. قیمت خدمات بانکی بسته به ماهیت خدمات ارائه شده تغییر می‌کند. بنابراین خدماتی که دارای ماهیت کوتاه‌مدت باشند، قیمتی متفاوت نسبت به خدمات بلندمدت خواهند داشت.

نتیجه‌گیری

بررسی عملکرد نظام بانکی کشور لزوم تجدیدنظر در قانون بانکداری را روشن می‌سازد. آنچه که به عنوان وظایف بانکها در قانون بانکداری بدون ربا مشخص شده، در عمل تحقق نیافته است. این امر می‌تواند ناشی از عدم امکان ترکیب عملیات بانکی و عقود اسلامی باشد. بر این اساس در این نوشتار یک الگوی بانکداری رقیب مبتنی بر اعطای وام بدون بهره یا وام قرض‌الحسنه معرفی شد.

منابع و مأخذ

طیبیان، سید محمد، "نوسازی نظام بانکی در چارچوب بانکداری بدون ربا و موازین بین‌المللی"، مجموعه مقالات هفدهمین همایش بانکداری اسلامی، مؤسسه عالی بانکداری، شهریور ۱۳۸۵.

کرمی، محمد مهدی و محمد پورمند (نبی‌زاده)، "مبانی فقهی اقتصاد اسلامی"، پژوهشکده حوزه و دانشگاه و مؤسسه مطالعات و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تهران، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۰.

معاونت پژوهش، تدوین و تنقیح قوانین و مقررات ریاست جمهوری، "مجموعه قوانین پولی و بانکی"، چاپ دوم (ویرایش اول)، ۱۳۸۳.

موسویان، سید عباس، "اعتبار در حساب‌جاری در بانکداری بدون ربا"، مرکز پژوهش‌های مجلس، بهمن ۱۳۸۵.

هدایتی، علی اصغر، علی اصغر سفری، حسن کلهر و محمود بهمنی، "عملیات بانکی داخلی (تخصیص منابع)"، مؤسسه عالی بانکداری، چاپ نهم، ۱۳۸۳.

IRTI, "A Bibliography of Islamic Economics", Islamic Development Bank, Jeddah, Saudi Arabia, 1993.

Sheikh Ghazali Sheikh Abod, Syed Omar Syed Agil, Aidit Hj Ghazali, "An Introduction to Islamic Economics & Finance", CERT Publications, CERT Publications, 2005.

Iqbal, Zamir & Abbas Mirakhor, "An Introduction to Islamic Finance: Theory & Practice", John Wiley & Sons (Asia) Pte Ltd, Singapore, 2006.

various contributors, "Anthology of Islamic Banking, Institute of Islamic Banking and Insurance", United Kingdom, 2000.

Siddiqi , M. N., "***Banking Without Interest***", The Islamic Foundation, United Kingdom,1988.

Saiful Azhar Rosly , "***Critical Issues On Islamic Banking And Financial Markets: Islamic Economics, Banking And Finance, Investments, Takaful And Financial Planning***", Authorhouse,2005.